

zikredilenler dışındaki belli başlıları şunlardır: *Nazarî ve Amelî İstatistik* (İstanbul 1306); *Ma'lûmât-ı Nâfia-i Fenîyye* (Halep 1308); *Küçük Umumi Tarih* (Ernest Lavisse'ten, Kastamonu 1317); *Dârülfünûn Târihi* (İstanbul 1927); *İlim ve Felsefe* (Ch. Bourdel'den, İstanbul 1331); *Rûhiyat Dersleri* (E. Ribeaudeau'dan, İstanbul 1331); *Ahlâk Dersleri* (İstanbul 1930); *Tasavvuf Târihi** (İstanbul 1341); *Târih-i Felsefe* (İstanbul 1330); *La Quintessence de la Philosophie d' Ibn Arabî* (Paris 1935, *Şeyh-i Ekber'i Niçin Severim* adlı eserinin Ahmed Reşid Bey tarafından yapılan Fransızca tercümesi); *Hükm-i Cumhur* (İstanbul 1327); *Demokrasi Nedir* (İstanbul 1938); *Milliyetçilik* (İstanbul 1944).

M. Ali Aynî'nin felsefe, tasavvuf ve pedagoji gibi sahalara dair inceleme ve makaleleri *Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, *Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, *Millî Mecma ve Fağfâr* gibi dergilerle *Yeniğün*, *Akşam* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmet Ali Aynî, *İntikad ve Mülâhazalar*, İstanbul 1339; a.mlf., *Şeyh-i Ekber'i Niçin Severim*, İstanbul 1339; a.mlf., *Reybilik, Bedbinlik, Lailâhîlik Nedir*, İstanbul 1341; a.mlf., *Hacı Bayram Veli*, İstanbul 1343, s. 1-16, 24; Kenan Balkan v.dğr., "Profesör Mehmed Ali Aynî-Hayatı ve Eserleri", *İş Mecmuası*, İstanbul 1942, sy. 32, s. 254-280; Ali Kemal Aksüt, *Profesör Mehmet Ali Aynî, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1944; "Mehmet Ali Aynî, Hatıraları", *Canlı Tarihler*, İstanbul 1945, II, 5-90; Mücellitoğlu Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara 1968-69, III, 294-300; Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, V, 1965; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1979, s. 293-297; İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, İstanbul 1987, II, 45-88.

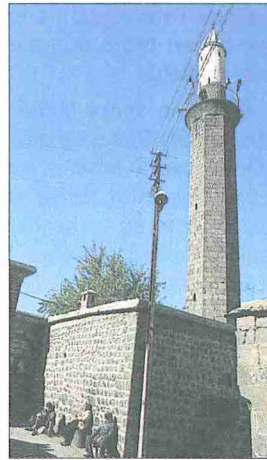

İSMAİL ARAR

AYNÎ MİNARE CAMİİ

Diyarbakır'da
Akkoyunlu dönemine ait cami.

Mardinkapı yakınındadır; vakfiyesinden 904 (1499) yılında Hoca Ahmed adında bir hayır sahibi tarafından yaptırıldığı öğrenilmektedir. Kesme taştan inşa edilmiştir. Küçük, düzensiz avlusunun köşesinde sekizgen minaresi yer alır. İki sütun ve üç kemerle dışa açılan son cemaat yerinin iki yanı duvarla kapalıdır. Aslına uygun yapılmayan onarımlar sonucu son cemaat yerinin örtüsünde birlik kaybolmuş ve mekân kısmen kubbe, kısmen düzensiz tonozlarla kapalı bir durum almıştır.

Aynî
Minare
Camii -
Diyarbakır

Harim, mimari gelişme bakımından ilgi çekicidir. Enine dikdörtgen mekân, ortada çapraz tonozla yanlarda ise beşik tonozlarla örtülüdür. Güneyde beş köşeli derin bir uzantı vardır ve mukarnaslı mihrap nişi buraya yerleştirilmiştir; bu uzantı bölümünün üzeri dilimli yarım kubbe biçiminde tonozla örtülüdür. Zaviyeli, yan mekânlı veya ters T tipi adı verilen erken Osmanlı camileriyle uzaktan bir plan benzerliği göstermekte ise de kanatları ayırıcı duvarlar burada mevcut değildir. Dışta orijinal bölümlerin düzgün taş işçiliği, içte sonradan getirilmiş toplama çiniler dikkati çeker.

BİBLİYOGRAFYA :

Şevket Beysanoğlu, *Kısaltılmış Diyarbakır Tarihi ve Âbideleri*, İstanbul 1963, s. 128-129; Metin Sözen, *Diyarbakır'da Türk Mimarisi*, İstanbul 1971, s. 52-54; K. Erdmann, "Zur türkische Baukunst Seldschukischen und Osmanischen Zeit", *İstanbul Mitteilungen*, VIII, İstanbul 1958, s. 35 vd.

ARA ALTUN

AYNİCÂLÛT SAVAŞI

Memlük ordusuyla
Moğol kuvvetleri arasında
meydana gelen ve Moğollar'ın
ilk defa mağlûp edilerek batıya
ilerleyişlerinin durdurulduğu
meşhur savaş.

Aynicâlût Filistin'de Nablus ile Beysân arasında yer alan küçük bir mevki olup rivayete göre adını Hz. Dâvûd tarafından bir savaş sırasında öldürülen (bk. el-Bakara 2/251) Câlût'tan (Goliath) almıştır (I. Samuel, 17/50-51). Selâhaddin-i Eyyûbî 578'de (1182-83) Haçlılar'dan aldığı bu küçük kasabayı, Hittin Savaşı ve Kudüs'ün fethinden önce bölgedeki Haçlı kontlukları üzerine düzenlediği seferlerde bir üs olarak kullanmıştır. Aynicâlût'un asıl şöhreti burada cereyan eden

savaşlardan kaynaklanmaktadır ki bunların en önemlisi Memlûkler'le Moğollar arasında vuku bulanıdır.

Hülâgû kumandasındaki Moğol orduları 1258 yılında Bağdat'ı işgal edip Abbâsî Halifeliği'ne son verdikten sonra Suriye'ye yönelmiş ve birkaç günlük muhasaradan sonra Halep ve Dimaşk'ı da zaptetmişlerdi. Bunun üzerine Eyyûbîler'in Halep ve Dimaşk hükümdarı el-Melikü'n-Nâsir Selâhaddin Yûsuf, meşhur tarihçi İbnü'l-Adîm'i Mısır'a gönderip âcil yardım istedi. O sırada Memlûk tahtında bulunan el-Melikü'l-Mansûr Ali, Moğol kuvvetlerine karşı koyacak durumda değildi. Emîr Kutuz, ulemânın ve bazı kumandanların da desteğiyle onu azledip el-Melikü'l-Muzaffer unvanıyla tahta çıkı (657/1259). Suriye'deki şehirleri birer birer istilâ eden Hülâgû Kutuz'a elçiler gönderip onu tehdit etti ve mukavemet etmeden teslim olmasını istedi. Bunun üzerine Kutuz kumandanlarını toplayıp bir durum değerlendirmesi yaptı. Çeşitli ihtimaller üzerinde duruldu ve neticede savaşa karar verildi, Moğol elçileri de öldürüldü. Kutuz daha sonra bütün müslümanları Moğollar'a karşı cihada davet etti ve kumandanlarından Baybars el-Bundukdârî'yi (Baybars I) öncü birliğinin başında Gazze'ye sevketti (26 Temmuz 1260). Gazze'de bulunan Moğol kuvvetleri kumandanı Baydarâ durumu o sırada Baalbek'te olan başkumandan Ketboğa Noyan'a bildirdi. Ketboğa ona şehri savunmasını ve kendisi yetişinceye kadar direnmesini emretti. Fakat Ketboğa Dimaşk'ta patlak veren bir isyan yüzünden geç kalınca Baybars Moğollar'ı mağlûp ederek oradan uzaklaştırdı. Hülâgû, Moğol büyük hanı Mengü Kaan'ın ölümü münasebetiyle Karakorum'a gittiği için Suriye'deki ordularının başında Ketboğa'yı bırakmıştı.

Baybars'tan kısa bir müddet sonra Sultan Kutuz da Hama hâkimi el-Melikü'l-Mansûr Muhammed ile kardeşi el-Melikü'l-Efdal Ali ve Suriyeli diğer bazı emîrlerle beraber Kahire'den Gazze'ye hareket etti (14 Ağustos 1260). Yolda Moğollar'la karşılaşmaktan korkan bazı emîrlerin geri dönmek istemeleri üzerine sultan çok tesirli bir konuşma yaptı ve yıllardır beytûlmâlin ekmeğini yiyen insanların şimdi Allah yolunda cihaddan geri kalmalarının kendilerini büyük bir vebal altında bırakacağını söyledi. Bunun üzerine bütün emîrler büyük bir şevk ve heyecanla yollarına devam ettiler. Sultan Kutuz Gazze'ye varınca Ak-

kâ'daki Haçlı kontlarına elçi gönderip topraklarından geçiş izni istedi ve Haçlılar'la bu konuda anlaştıktan sonra Akkâ'ya hareket etti. Bundan bir süre önce Sayda'nın Moğollar tarafından yağmalanmasına kızan Haçlılar, sultanı büyük bir törenle karşılayıp hediyeler takdim ettiler ve asker vererek yardıma hazır olduklarını bildirdiler. Sultan onlardan tarafsız kalmalarını ve müslümanları arkadan vurmamalarını istedi. Böylece iki ateş arasında kalmaktan kurtuldu ve sahil yolunu takip ederek emniyet içinde Aynicâlût'a ulaştı.

Kutuz'un Aynicâlût'a geldiğini duyan Ketboğa öfkесinden "bir alev denizi gibi" köpürdü. Hıms hâkimi el-Melikü'l-Eşref ve Kâdilkudât Muhyiddin ile görüş-tükten sonra bazı adamlarının Hülâgü'nün dönüşüne kadar beklemesine dair tavsiyelerini dinlemeden el-Melikü's-Saîd ile beraber Aynicâlût'a hareket etti. Sultan Kutuz ise Aynicâlût'ta kumandanlarını toplayıp Moğollar'ın İslâm dünyasında yaptıkları zulüm, yağma ve tahribatı anlatarak onları galeyana getirdi. Onun sözlerinden çok etkilenen kumandanlar canla başla savaşacaklarına ant içtiler. Kutuz ordusunu ikiye ayırıp bir bölümünü ormanlık sahada pusuya yatırdı, geri kalanını da yine Baybars kumandasında ileri sevketti. Aralarında Ermeni ve Gürcüler'in de bulunduğu Moğol ordusu ertesi gün Aynicâlût'a geldi. Baybars'ın emrindeki Memlük kuvvetlerini gören Ketboğa bütün Memlük ordusunun bundan ibaret olduğunu zannederek hücumla geçti. Sabah güneşin doğuşunu takiben başlayan savaş sırasında Baybars sahte bir ricat hareketiyle puslu kurulan yere kadar geri çekildi. Pusuda bekleyen Memlük kuvvetlerinden habersiz olarak ilerleyen Moğollar her taraftan kuşatıldılar. Bazı birlikler çemberi yarıp kaçmayı başardılar, fakat Ketboğa savaşmaya devam etti. Savaşın bu safhasında kumandayı ele alan Sultan Kutuz da başından miğferi çıkarıp yere attı ve yalın kılıç düşman üzerine saldırdı. Öğleye kadar devam eden savaş sonunda Moğollar sayıca üstün İslâm ordusu karşısında ağır bir mağlûbiyete uğradı. Adamlarının kaçma teklifini reddeden Ketboğa ile oğlu esir alındı ve sultanın emriyle öldürüldüler. Savaşa Moğol saflarında katılan el-Melikü's-Saîd de öldürüldü (25 Ramazan 658/ 3 Eylül 1260).

Baybars, sultanın emriyle Moğol birliklerini Beysan'a kadar takip etti. Burada yeniden toparlanıp savaşa giren Moğol ordusu tekrar mağlûp oldu ve bozgun

halinde Fırat kıyılarına kadar kaçtı. Zafer haberi İslâm dünyasında büyük sevinç yarattı.

Savaştan sonra Sultan Kutuz maiyetindekilerle Dimaşk'a gitti ve iki gün kaldıktan sonra Mısır'a hareket etti. Dönüşte, Aynicâlût Savaşı'nda büyük yararlıklar gösteren ve kendisine söz verdiği halde Halep nâibliğine tayin etmediği kumandanı Baybars el-Bundukdârî tarafından Sâlihiye yakınlarında öldürüldü (16 Zilkade 658/ 23 Ekim 1260).

Aynicâlût Savaşı tarihinin akışını değiştiren en kesin sonuçlu savaşlardan biridir. Kutuz, cesareti, akıl ve dirayetiyle kazandığı bu zafer sayesinde müslümanları o güne kadar mâruz kaldıkları en büyük tehditten kurtarmış oldu. Aynicâlût mahallî bir zafer değil bütün İslâm dünyasının büyük bir başarısıdır. Bu zaferle Suriye ve Mısır'dan başka Mağrib hatta bütün Batı Avrupa Moğol istilâsından kurtarılmıştır. Zira Moğollar müslümanların doğudaki son kalesi Mısır'ı ele geçirmiş olsalardı Mağrib'i de kolaylıkla zaptedebilir ve oradan İspanya'ya geçerek bütün Batı Avrupa'yı istilâ edebilirlerdi. Fırsat kollayan Haçlılar da onlarla iş birliği yaparak İslâm dünyasını korkunç bir âkibete sürükleyebilirlerdi.

Aynicâlût Savaşı sayesinde Memlükler Suriye ve Mısır'daki hâkimiyetlerini sağlamlaştırarak Eyyûbi nüfuzuna son verdiler. Moğol istilâsı karşısında o güne kadar daima pasif kalan ve savunmaya çekilen İslâm âlemi bu savaşla ilk defa müdafaa siyasetini bırakıp hücumla geçti ve Moğollar'ın yenilmezliği imajını sildi. Bu zaferle Memlükler büyük itibar kazandılar, Osmanlılar'ın yükselme devrine kadar İslâm âleminin hâmis-i ve en büyük devleti olarak kabul edildiler. Savaştan sonra müslümanlar, Moğollar'ın tanıdığı imtiyazlardan faydalanarak kendilerine zulüm ve haksızlık eden hristiyan ve yahudilere karşı harekete geçerek onlardan intikam aldılar. Aynicâlût Zaferi aynı zamanda bölgedeki Haçlı devletlerinin inkrazını da çabuklaştırdı. Bu zaferle müslümanların itibarı arttığı için Moğollar Hristiyanlığa karşı duydukları sempatiden vazgeçerek İslâmîyet'e ilgi duydular ve kısa bir müddet sonra da Müslümanlığı kabul etmeye başladılar. Moğollar Aynicâlût bozgunundan sonra bir daha Suriye'yi istilâ amacıyla ciddi bir harekete teşebbüs edemediler. Hülâgü'nün Ketboğa'nın intikamını almak üzere gönderdiği ordu Aralık 1260'ta Halep civarında çok sayıda müslümanı öldürdüye

de kısa sürede geri çekilmek zorunda kaldı.

Aynicâlût Savaşı aynı zamanda Baybars'a hükümdarlık yolunu açmış ve Kutuz'u öldürerek Memlük tahtına geçmesine vesile olmuştur. Baybars sultan olduktan sonra kendisinin de büyük emeği geçmiş olan bu zaferin hatırasına "Meşhedü'n-nasr" adlı bir âbide diktirmiştir ki rivayete göre İslâm tarihindeki ilk âbide budur.

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 177; Ebü Şâme el-Makdisî, *Terâcimü ricâl'il-karneyni's-sâdis ve's-sâbi'*, Beyrut 1974, s. 207; Ebü'l-Ferec [İbnü'l-İbrî], *Târthu Muhtaşar'id-düvel* (nşr. A. Sâlihânî), Beyrut 1890, s. 280-281; Ak-sarâyî, *Müsâmeretü'l-aḥbâr*, s. 51 vd.; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtaşar fî aḥbâr'il-beşer*, İstanbul 1284, III, 214-216; Zehebi, *A'lamü'n-nübela'*, XXIII, 200-201; Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, I, 237; III, 201-203; Sübkî, *Ṭabakât*, VIII, 275-277; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 225-227; İbn Haldûn, *el-İber*, V, 379-380; Kalkaşendî, *Subḥu'l-a'sâ*, III, 430; IV, 167, 172; Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk* (nşr. Mustafa M. Zîada — S. A. Âşûr), Kahire 1934-73, I/2, s. 422-436; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VII, 72-90; İbn İyâs, *Bedâ'i'ü'z-zuhûr*, Kahire 1402/1982, I/1, s. 304-306; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 293; P. K. Hitti, *Târthu Sûriye ve Lübnân ve Filistin* (trc. Corc Haddâd — Abdülkerim Râfik), Beyrut 1959, II, 269; a.mlf., *İslâm Târîhi*, IV, 1054-1055, 1090-1091; B. Spuler, *İran Moğolları* (trc. Cemal Köprülü), Ankara 1957, s. 67-68; Cl. Cahen, "The Mongols and The Near East", *A History of Crusades* (nşr. K. M. Setton), London 1969, II, 714, 718, 722; Mustafa M. Zîada, "The Mamluk Sultans to 1293", a.e., II, 745, 761; İbnü'l-Verdî, *Tetimmetü'l-Muhtaşar fî aḥbâr'il-beşer* (nşr. Ahmed Rif'at el-Bedrâvî), Kahire 1285 — Beyrut 1389/1970, II, 297-298; B. Lewis, *Islam*, London 1974, I, 84-89; Fâyid Hammâd Âşûr, *el-'Alâkâtü's-siyâsiyye beyne'l-Memâlik ve'l-Moğul fî'd-devleti'l-Memlûkiyyeti'l-âlâ*, Kahire 1976, s. 36-63; Muhyiddin b. Abdüzzâhir, *er-Ravzü'z-zâhir fî sîreti'l-Melikî'z-Zâhir*, Riyad 1396/1976, s. 179, 251, 254, 363, 397; M. Nâhir Hammâde, *Veşâ'iku'l-hurûbi's-şalibiyye ve'l-gazvü'l-Moğulî li'l-âlemi'l-İslâmî*, Beyrut 1399/1979, s. 353-358; Râciha Ali Gâlib, "Min Me'âriki'l-'Arabî'l-fâşileti'l-kübâra mâ'reketü 'Aynî Câlût", *el-Mevrid*, X/3-4, Bağdad 1981, s. 169-174; M. Abdullah Enan, *Decisive Moments in the History of Islam*, Delhi 1983, s. 153-164; Mustafa Murad ed-Debbâğ, *Bilâdüna Filistin*, Amman 1983-86, III/2, s. 205-208; Robert Irvin, *The Middle East in the Middle Ages, the Early Mamluk Sultanate 1250-1382*, Illinois 1986, s. 33-34; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Ankara 1987, III, 264-266; Kâzım Yaşar Kopraman, "Memlükler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1987, VI, 453-454; M. C. Şehâbeddin Tekindağ, "Kutuz", *İA*, VI, 1057-1060; M. Avi-Yonah, "En-Harod (Ain-Jalud)", *Ejd.*, VI, 791; B. O. "Goliath", a.e., VII, 757-758; *Mv.Fs.*, III, 368-369; B. Lewis, "Ayn Djalût", *El'* (İng.), I, 786-787; D. P. Little, "Kutuz", a.e., V, 571-572.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN